

DIÁRIUM

Debreczeni József széljegyzetei

GONDOLATBÓL LESZ A BÉKE

Szellemi életünk fontos mozzanata volt a bölcsezők és szociológusok hazai társaságának alakuló közgyűlése a közelmúltban. Pontosan két éve, hogy a gondolat művészei: a filozófusok világkongresszust szerveztek, ahol Jugoszlávia képviselői tevéleges szerepet játszottak, elsősorban az ügynevezett, konkrét bölcselet érdekében tett kezdeményezésükkel. A svájci értekezletet a mai tudós nyugtalanító felelősségtudata hívta életre s ez adja meg a szükség lendítőerejét a noviszádi tömörülésnek is. Ha valahol szükség van a gondolati munka egybehangolására, gondolkozók együttműködésére, elsősorban szocialista országban merül fel ilyen. Élet és meditáció, gondolat és akció között materialista bölcsezők verték az első hidakat. Marx-tanítványoknak sikerült elavult rendszereket és elfásult társadalmakat mozgatni meg a gondolat szélvi-haraival.

A jugoszláv filozófia, — amennyiben e kezdeti szakaszban ilyenről beszélni lehet, — kezdettől fogva a marxi materializmus talaján dolgozik és ezért van elsőrangú hivatása társadalmunk építésében. Svájcban is az anyagelvű iskolák képviselői hirdették a gondolkozó valóságos fejlődését forrongó világunkban s az eltelt két esztendő nyugtalanító eseményei a felelősséget csak növelték.

„Filozófia” — ez görög szó. Filozófus az az ember, aki szereti a bölcseletet. Ebben az értelemben tehát valamennyien filozófusok vagyunk. Valójában kivételes szellemeket értünk rajtuk, akik létünk nagy kérdéseire keresnek feleletet. A gondolat embereit a világ, az erkölcs, a lélek, a tér és az idő rangja, jellege és viszonylatai foglalkoztatták a századokon át. Hová tartunk, miként lettünk, miért élünk? — ezek a főkérdések melyek többé-kevésbé tetszetős rendszerek alkotására ihlettek.

Sajnos éppen a bölcselet az a tudomány melynek eredményei leggyorsabban avulnak. Ma már tudjuk, hogy tévedett Kant, aki

tüneménynek tartotta világot és az embert, tévedett Leibnitz, aki minden lehető világok legjobbjának nyilvánította bolygónkat, tévedett Spinoza aki mértani képletek cellájába internálta a teret és időt, már most tévedett Schopenhauer is, amikor a létezés teljes céltalanságát tanította és az önmaga ellen forduló akarat borús profeciájával avatta divatos bölcséleti irányná a filozófiai pesszimizmust.

Ma már tudjuk, hogy nem volt igaza a pesszimiztának és homokra épített az is, aki a panteizmus mámorában egy jótékony és emberszerető „Természetet” kiáltotta ki istenné.

A természettudomány megmutatta, hogy a természet nem jószágos atya, hanem ellenséges principium és minden említésreméltó emberi győzelem éppen e vak és közönyös természeti erők legigázásához fűződik. Az akaratnak se öngyilkosság a célja. Ellenkezőleg. Az akarat élni akar s lényege éppen az, hogy ellene feszüljön a mostoha természetnek, kikényszerítse belőle az elviselhető életet, nem pedig, hogy valamiféle nirvánába süllyedjen.

S hogy mindezt tudjuk, materialista gondolkozóknak köszönhető. Nálunk szellemült át az anyag melyből vagyunk és élünk.

És napjaink uralkodó gondolkozási iránya? Úgy látszik, sikerül végre megszabadítani a filozófiát a metafizika ballasztjától. Bölcsélet és társadalomtudomány, bölcsélet és lélektan, szóval bölcsélet és való élet között tűnőben a szakadék.

A jugoszláv gondolkozók is az anyag szilárd alapján dolgoznak. Sürgető feladatuk az életet szolgálni. A kísérletszerű tudomány az atomkor választója elé állította az emberiséget, a gondolatnak ma egyenesen katasztrófát kell megelőznie. Gondolatból lesz a béke — e ki nem mondott mottó jegyében egyesültek Jugoszlávia gondolkozói.

JOSEPHINE HÉT GYERMEKE

Itt van egy feketebőrű asszony. Josephine Bakernek hívják. Nem fiatal már; az ötvenes évek avarját tapossa. Valaha a látványos revü királynője volt a világ fővárosában. 1920 és -30 között kegyeibe fogadta az a Páris, melynek határait a Montmartre szikraesőben fürdő mulatói, meg az éjszaka parfümfelhőiben fülledő musichall-ok villanyos cégérei jelzik. Itt volt királynő egykor a „néger táncosnő”, a háborús szorongásból lábbadozó életöszton farsangján, az első világháborút követő inflációs esztendőben. Hódolat és arany ömlött lábai elé, Josephine azonban józan leány volt. A tömjén nem szédítette el. Félrerakta az aranyat s mikor

vége szakadt a farsangnak, jött az öregedés kérlelhetetlen hamvazószerdája, szépen, okosan, idejekorán visszavonult. Vidéki asszony lett, egyszerű kisbirtokosnő, aki pár hold földjén gazdálkodik s, — még valamit cselekszik. Évek előtt hét, különböző emberfajhoz tartozó fiúgyermeket fogadott örökbe. Egy japán, egy koreai, egy finn, egy néger, egy francia, egy zsidó és egy rézbőrű indián fiúcskát.

A revü egykori csillaga azóta időnként ismét az érdeklődés középpontjába kerül. Cseperednek a gyerekek, a Josephine gyerekei s az ujságok meghatott jelentésekben emlékeznek meg a néger táncosnő nemeslelkű kísérletéről. Mert Josephine nem adoptált ötletszerűen. Többször elmondta, hogy a faji megkülönböztetés rágalya ellen harcol, ahogy harcolnia adatik; emberien becsületes és asszonyian gyöngéd módon. Pályája kezdetén a maga bőrén érezte a „fehér-fekete” antagonizmus átkát és most meg akarja mutatni a világnak, hogy hazugság az egész, az ember nem gyűlölködik — eredendően. A faji felsőbbtség tana nem fakad ösztöniekből. Nem született velünk, mesterséges indulat. Nem a természet oltja belénk, rosszillatú politikai lombikban kotyvasztják, sötét mítoszok sanda alkímistái. A náciizmus, a délafrikai boszorkányüldözések és az amerikai lincselések egy fán termettek, egyazon hazug ideológia változatai.

Josephine Baker adoptált, hogy bizonyítson. Bizik benne, hogy gyermekei tovább örökítik majd az eszmét. Ezzel ő, a táncosnő, megtette a magáét, bár mások is megtennék...

Josephine amikor a faji egyenlőség eszméjéért áldozza pénzét és öregségét, pénzeli a lélek ellenállási mozgalmát, talán nem is tudja, milyen régi hagyományt folytat.

Negyvennégy éve annak, hogy 1912-ben, jószándéku emberek először igyekeztek gyakorlati megoldást találni. Ki emlékszik ma már a „Fajok kongresszusára”, e részvétlenségbe fült kezdeményezésre, melynek azóta is sokszor akadtak korszerűsített változatai, de az elmélet korlátaiból csak napjainkban az ENSZ ismert akciói révén próbál kitörni.

Charles Eastman az indián író, Zangvill Izrael a zsidó publicista és Tengó Jávabo, a bantunéger szerkesztő, az első kongresszus összehívói mégsem dolgoztak hiába. Sok víz folyt le azóta a Dunán, sőt a Missisipin is, de az eszme, mint a Josephine gyerekei tanúsítják nem vészett a hullámokba. Kerülőkkkel és megtorpanásokkal ugyan, de eljut a célig.

Mert igazság egy van, csupán konjunktura akad ezernyi fajta. Az igazság pedig az, hogy a borszín nem privilégium. Az igazság az, hogy az ember egyenlő. A fajok és kulturák világában még

a „primus inter pares” rabulisztikus tétele se érvényes. Az ember olyanannyira egyenlő, hogy elsőik még az egyenlők között sincesnek.

Még valamit bizonyít a Josephine gyerekkertje. Azt, hogy a jócselekedet sohasem egészen — apolitikus cselekedet. Derék dolgoknak rendszerint vannak elemei melyek, mintegy titkos írásban, társadalmi kérdést jelenítenek meg.

SVÉD SÁNDORRAL

Tíz perccel kezdés előtt ketten maradunk a tenyérnyi helységben. A zongorakisérő az imént ment ki valahová, s most bocsánatot kér a hangversenyiroda igazgatója is. Dolga van.

E pár sor, melyet elgondolkozva jegyzek, nem kritika. Nem is méltánylás. Azt hiszem, az operaéneklésnek, e lelket és hangot egy élménybe zsúfoló édes önkénynek van egy hőfoka ahol a szó is tüzet fog s a belcanto olvadákonyságára hajlik. Azt hiszem, vannak művészek, a modulált hang metafizikusai, akiket szinte illetlenség a mesterségelemzés műhelyszavaival írni körül. Illetlenség akkor is, ha e hangon már régi ércek komorabb színeivel takarja az ifjui fények hajdani csillogását a kérlelhetelen idő. A varázslat nem múlik el azért. Nagy énekesek hangja nemcsak légrezgés hanem szívverés is s az élet egyik értéke éppen az, hogy a szívnek minden életkorában meg vannak a maga csodái.

Svéd Sándor ilyen énekes. De én, a kis szobában most nem az énekessel találkozom. Az emberrel ülök szemközt. Beszélgetek egy szomorú emberrel, őt igyekszem nyugtatgatni a vigasztalás kopott szólamaival. A mélyről zengő hang el-elcsuklik beszélgetés közben. Az ember éppen most, megrendítő híreket kapott hazulról. A hangverseny délelőttjén érkezett Pestről a távirat, mely közli, hogy pasaréti otthonát, ahol egy ragyogó pálya emlékeit gyűjtötte össze, a fegyveres összetűzések napjaiban kifosztották és összerombolták, hűséges házvezetőnőjét pedig megölték.

S most tessék fellépni! „Kacagj Bajazzo!” A művész-szoba masztikszzagú levegőjében valahogy benne van, hogy mindketten erre az operai banalításra gondolunk. Talán neki is eszébe jut mi-csoda elcsépelet közhelyek mementójába fér néha a fájdalom.

Tíz percig beszélgettünk mindössze, de e rövid időt is sűrűn szaggatják elhallgatások intermezzói. Svéd Sándor végigsímit homlokán s a levegőbe néz. A feldúlt otthonra gondol. A szélbeszórt hangjegyekről, a kedves zongorától, a nemesfajú butoroktól bú-

csuzik. Hallja a derék asszony jalkiáltását, a házvezetőnőét, aki odaállt az ajtók elé. Akinek meg kellett halnia mert nem engedte be a háborút, a képek, könyvek, koszorúk csendjébe.

Az ellágyulásra hajlamos, érzékeny művészlélek megvonaglik az emlékezés viharában. Svéd Sándor nem az ereklyéket, hanem az életet sajnálja. Keserűen mondja:

„Azért ölték meg szegényt, mert hűséges volt”. Ha csatlakozik a fosztogatókhoz, ma is élhetne.”

Ilyen pillanatokból összerakott óra talán érleli a művészetet, hisz az úgysis fájdalomból táplálkozik, mióta világ a világ. Érleli a művészetet, de az öregedő, fáradt szájszegletben is van egy barázda bizonyosan.

Azután nyílik az ajtó. Jelentik, hogy indulnia kell a pódiumra. Svéd Sándor feláll, pillantást vet a tükörbe. A színész megigazitja a virágszerűen türemlő, hófehér frakkzsebkendőt, a teremben felzúg a taps és a kíséző erősen belevág a zongorába.

RÁDIÓ A VIHARBAN

Ezekben a fegyveresen zengő napokban az ember nehezen szakad el a rádiókészüléktől. Nyugodtabb időkben, — úgyszólván még tegnap is, — hányszor kárhoztatta némaságra a mindennapok közönye. Ilyenkor válik életünk elsődrendű szükségletévé a bűvös szelence: a rádióvevő hangszekrénye. Szólatatjuk szakadatlanul, mert szükségünk van rá; idegeink úgy éheznek, mint testünk a táplálékot.

Hadd mondjam el most a rádió dicséretét! Hadd mondjam el, hogyan növekszik óriássá fontosságban, életmentő értékben a rádió, mely legyőzte az időt! Nem az életjelekről beszélek, melyeket egymásért remegő egyeseknek közvetít a viharban. Nem a tájékoztató, útbaigazító szolgálatról szólok most. Arról sem, miként gyorsítja az anyagi segítség ütemét. Ezek maguktól értődő szolgálatok. Arról vallok, mi az, ami számomra, — talán mások számára is, — a hangon túl és kívül sugárzik belőle.

Hallgatom a rádiót a viharban. Késő éjszaka ülök a készülék mellett, találomra forgatom a keresőt. Mozdulatlan vagyok, mégis szállok a messzeségben, lebegek a hangok sztratoszférája felett. Alattam muzsikafelhők, furcsa, idegen hangtöredékek, sivító morzejelek száguldanak el. A kopott, barna gomb itt előttem, a világ verőere, amint lüktetően gyorsul, nekiiramodik és kihagy, mint a

szívbeteg pulzusa. Kairó bombaesőt szirénáz, London tünet... A forró föld fölé hidegen magasló antennatornyok szobám csendjébe szabadítják Budapest véres éjszakáit...

Száz év előtt gyalog járt a háború. Ember és hír szekéren kocogott. Ma mindent tudok s mindent gyorsan megtudok. Ime, e kis doboz előttem, szinte a kisülés pillanatában közvetíti értelmemhez szenvedélyek és szenvedések villámain. Egyszerű kisember létemre tájékozottabb vagyok mint nagyapám idejében egy birodalmi kancellár.

Ezt a csodát a rádió tette.

De nézzünk mást! Figyeljük a csodálatos szerkezetet. Csupa huzal és tekercs, csupa hangtani törvény s mégis mennyire emberi tud lenni. Öbléből, a felzaklatott hullámsávokon, emberi hang izzik: a bemondó hangja. S a hangok rezgésszámában micsoda perzselő hűséggé tud gyülemelni az események után vágózó izgalom! Hiszen a bemondó is ember. Sőt embertárs. Érzem, hogy fátyolosan remeg a messi hang is amikor pusztulást és sebeket kell közvetítenie. Együtt remeg az én hallgatásommal. A hang meg én eggyé válunk. Eggyé a szorongásban és békevágyban.

Ez a rádió második csodája.

Éjszaka van és csend. Itt ülök a szobámban, gyorslábú hangok kergetőznek körülöttem. Hírek, kommentárok, manifesztumok sikolyában próbálom megvonni a mérleget. Lesz-e háború? A következtetés itt hallgat, csak az érzés felel. És még valami: a rádió.

A rádió nyugtat meg, hogy az ember csakugyan nem akar háborút. A háborút, a háborúkat csak — emberek akariák. Egyesek, kevesek, lelketlenek, mohók... A sok-sok összeömlő szóból, izgalom és szorongás hangzavarából diadalmas fortisszimóként zokog fel a rádión a békevágy S. O. S. kiáltása. Háború tehát nem lesz.

S a másik csoda? Hogy pontosan, azon frissében feldolgozom, freudi műszóval: „lereagálom” nemcsak az eseményt, de a hátteret is. Ezzel meg úgyszólván közvetlen részessé avatódom a dolgok alakulásában. Vértéződöm mindenféle hiszékenység ellen. A katasztrófa konkolyhintőit végül is az fogja megakadályozni a vihararításban, hogy nem lesz idejük ámítani.

Ne felejtjük el hát: ha megmarad a béke ezt egy kicsit a rádiónak is köszönhetjük majd.